

KRZYSZTOF KAŁAMUCKI
Zakład Kartografii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
Lublin
kris@poczta.umcs.lublin.pl

Problemy redakcyjne i sposoby ich rozwiązania w *Atlasie polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*

Zarys treści. W artykule przedstawiono główne problemy redakcyjne *Atlasu polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*. Na wstępie omówiono genezę atlasu oraz cele, jakie sobie postawili jego autorzy. Najwięcej uwagi poświęcono problemom redakcyjnym. Autor przedstawia strukturę atlasu i strukturę tematyczną map, uzasadnia wybór ich skal oraz omawia wykorzystane w publikacji kartograficzne materiały źródłowe. Przedstawiono problem doboru treści podkładowej map oraz uzasadniono zastosowane kartograficzne metody prezentacji. W podsumowaniu zestawiono dane liczbowe charakteryzujące dzieło oraz podkreślono unikatowy charakter opracowania.

Słowa kluczowe: atlas historyczny, redakcja kartograficzna, kartograficzne metody prezentacji

1. Wstęp

Atlasy historyczne dotyczące historii najnowszej, a zwłaszcza prezentujące zagadnienia w ujęciu regionalnym (np. w województwach), należą do rzadkości nie tylko w Polsce. Wyjątkowość *Atlasu polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956* wynika z problematyki, która przez wiele lat powojennych była przez władze PRL przemilczana, uznawana za tabu, a co najwyżej stała się „niepoprawnym politycznie” przedmiotem badań historyków. Stąd też, kiedy historycy z Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie zwrócili się do Zakładu Kartografii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej o podjęcie współpracy przy opracowaniu i wydaniu atlasu, odpowiedź była oczywiście pozytywna.

Idea wydania publikacji dotyczącej działalności antykomunistycznej narodziła się w środowisku historyków związanych z „Zeszytami Historycznymi WIN-u” oraz byłych uczestników seminarium doktorskiego prowadzonego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim przez prof. Tomasza Strzembosza. Jednak dopiero pow-

stanie Instytutu Pamięci Narodowej i udostępnienie jego archiwum umożliwiło podjęcie prac związanych z wydaniem publikacji poświęconej polskiemu podziemiu niepodległościowemu w latach 1944–1956. Koncepcja atlasu powstała w Oddziałowym Biurze Edukacji Publicznej IPN w Lublinie, a założenia merytoryczne i metodyczne kartograficznej części publikacji zostały przygotowane z udziałem pracowników naukowych Zakładu Kartografii UMCS. Redakcja merytorycznej podjęli się Rafał Wnuk (redaktor naczelny), Sławomir Poleszak, Agnieszka Jarczyńska oraz Magdalena Śladecka, natomiast redaktorem kartograficznym został autor niniejszego artykułu. Twórcami *Atlasu* był zespół 50 historyków ze wszystkich oddziałów IPN w Polsce oraz 11 kartografów – redaktorów map.

Założeniem autorów, redaktorów i kartografów było takie opracowanie atlasu, by stał się on wartościowym źródłem informacji i analiz jednocześnie dla zawodowych badaczy naukowców jak i dla miłośników i pasjonatów historii. Atlas miał także służyć jako pomoc dydaktyczna zarówno studentom na poziomie uniwersyteckim jak i uczniom na poziomie szkół licealnych i gimnazjalnych¹.

Od początku prac zdawano sobie sprawę, że osiągnięcie zamierzonych celów będzie zależęło w znacznej mierze od przyjętej skali opracowania, zastosowania odpowiednich metod prezentacji, doboru treści podkładowej oraz starannego przeprowadzenia generalizacji. Złożoność przedstawionych zagadnień wymusiła niejednokrotnie wykonanie wielu prób i wybór na tej podstawie najlepszych rozwiązań.

¹ Jeden z celów atlasu został osiągnięty dzięki Ministerstwu Edukacji Narodowej, które zakupiło od IPN-u *Atlas* i przekazało go nieodpłatnie wszystkim szkołom gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym w Polsce.

2. Struktura atlasu

W założeniach redakcyjnych atlas miał zawierać, oprócz zbioru map, część dokumentacyjną (dane faktograficzne) wzbogaconą materiałami ikonograficznymi. W celu spełnienia wymogów stawianych atlasom powinien on wyczerpywać w pełni temat, któremu jest poświęcony. Treść map powinna być organicznie powiązana ze sobą i wzajemnie się dopełniająca (K.A. Saliszczew 2003). Atlas powinien także charakteryzować się pełnością treści oraz wewnętrzną zgodnością tematów map.

Atlas jest dziełem jednotomowym. Składa się z trzech części o konstrukcji problemowo-chronologicznej. Część wstępna (tekstowa) zawiera słowo od redakcji, wykaz skrótów, tekst wprowadzający, charakterystykę liczbową oraz notę edytorską. Kolejna, zasadnicza część atlasu (kartograficzno-dokumentacyjna) zawiera plansze z mapami podzielone na kilka grup tematycznych. W ostatniej trzeciej części (aneksy) przedstawiono w formie tekstowej i kartograficznej, problemy podziemia o innym charakterze niż polska konspiracja niepodległościowa, zamieszczono bibliografię dotyczącą dziejów polskiego podziemia niepodległościowego w latach 1944–1956 oraz indeksy: osobowy i geograficzny (A. Jaczyńska, K. Kałamucki 2007).

Zasadnicza kartograficzna część podzielona jest na cztery grupy plansz (tab. 1). Pierwsza grupa zawiera mapy prezentujące struktury podziemia niepodległościowego w ujęciu ogólnopolskim w okresie od stycznia 1944 do grudnia 1956 roku. Znajdują się tu także mapy prezentujące tereny wschodnie II Rzeczypospolitej włączone do ZSRR. W przypadku tych terytoriów, ze względu na wielkość obszaru i zachowanie porównywalnej skali opracowania, podjęto decyzję o prezentacji problemu w podziale na tereny północno-wschodnie i południowo-wschodnie II RP bez zamieszczania map poszczególnych przedwojennych województw.

Najważniejszą grupę stanowią plansze zawierające mapy w ujęciu regionalnym (w podziale na województwa). Mapy województw zostały ułożone słupami według osi północ – południe: najpierw województwo białostockie, później lubelskie, rzeszowskie, dalej olsztyńskie, warszawskie, kieleckie, krakowskie, a następnie gdańskie (razem z bydgoskim), łódzkie i katowickie. Ostatni słup rozpoczyna województwo szczecińskie, dalej jest poznańskie i jako ostatnie wrocławskie. Mapy województw stano-

wią najliczniejszą grupę – 355 map w skalach 1:1 000 000, 1:1 500 000 i 1:2 000 000. W związku z tym, że zdecydowana większość zagadnień jest przedstawiona województwami, to atlas, choć dotyczy całej Polski, ma również charakter regionalny. Wszystkie województwa opracowano według jednolitego wzorca, co tworzy pewną całość.

Kolejną, trzecią grupę stanowią trzy plansze z mapami Polski przedstawiające charakterystyki ilościowe.

Ostania plansza zawiera mapę Polski poświęconą organizacjom konspiracyjnym o innym charakterze niż polskie podziemie niepodległościowe.

3. Struktura tematyczna map

Pierwsza grupa plansz zawiera mapy ogólnopolskich struktur terytorialnych organizacji niepodległościowych.

Mapy w ujęciu regionalnym (druga grupa plansz) przedstawiają trzy zagadnienia:

1. Struktury terytorialne organizacji niepodległościowych (obwody, okręgi, podokręgi, inspektoraty, placówki itp.);

2. Działalność organizacji niepodległościowych (ataki na więzienia, obozy, siedziby Urzędu Bezpieczeństwa, rozbicia posterunków Milicji Obywatelskiej, a także ważniejsze starcia i akcje zbrojne);

3. Niepodległościowe organizacje młodzieżowe (liczba członków, liczba organizacji w miastach).

Tematyka trzeciej grupy map dotyczy charakterystyk ilościowych. Przedstawione są tu: liczba oddziałów partyzanckich poszczególnych proveniencji, liczebność żołnierzy w oddziałach partyzanckich oraz aktywność zbrojna.

Ramy chronologiczne atlasu wyznaczają wydarzenia istotne dla genezy i działalności powojennego podziemia niepodległościowego. Zostały one opisane przez redaktorów *Atlasu* w jednym z rozdziałów części wstępnej (S. Poleszak, R. Wnuk 2007). Za ważny moment dla kształtowania się tej konspiracji autorzy uznali styczeń 1944 r. – początek ofensywy radzieckiej. Za datę zamknięcia atlasu przyjęto grudzień 1956 r., symboliczny moment „wyjścia z lasu” ukrywających się tam jeszcze żołnierzy podziemia.

Kolejnym założeniem redakcyjnym atlasu było, oprócz prezentacji przestrzennej zjawiska, także pokazanie ich zmian w czasie. Wynikła

Tab. 1. Charakterystyka map atlasu

Nr grupy plansz	Prezentowany obszar	Skala	Liczba map		
I	Polska (w granicach przedwojennych)	1:4 000 000	2	28	
	Polska (w granicach powojennych)	1:4 000 000	6		
	Ziemie II RP włączone do ZSRR	część północno-wschodnia	1:2 000 000		14
		część południowo-wschodnia	1:2 000 000		2
			1:3 000 000		4
II	Województwo białostockie	1:1 000 000	16	31	
		1:1 500 000	2		
		1:2 000 000	13		
	Województwo lubelskie	1:1 000 000	14	34	
		1:1 500 000	12		
		1:2 000 000	8		
	Województwo rzeszowskie	1:1 000 000	5	31	
		1:1 500 000	20		
		1:2 000 000	6		
	Województwo olsztyńskie	1:1 000 000	9	22	
		1:1 500 000	11		
		1:2 000 000	2		
	Województwo warszawskie	1:1 000 000	8	36	
		1:1 500 000	22		
		1:2 000 000	6		
	Województwo kieleckie	1:1 000 000	4	30	
		1:1 500 000	17		
		1:2 000 000	9		
	Województwo krakowskie	1:1 000 000	3	27	
		1:1 500 000	20		
		1:2 000 000	4		
	Województwo gdańskie i pomorskie (bydgoskie)	1:1 000 000	6	32	
		1:2 000 000	26		
	Województwo łódzkie	1:1 000 000	6	32	
		1:1 500 000	13		
		1:2 000 000	13		
	Województwo katowickie	1:1 000 000	3	26	
		1:1 500 000	17		
		1:2 000 000	6		
	Województwo szczecińskie	1:1 500 000	6	6	
	Województwo poznańskie	1:1 000 000	2	31	
1:1 500 000		14			
1:2 000 000		15			
Województwo wrocławskie	1:1 000 000	2	17		
	1:1 500 000	9			
	1:2 000 000	6			
III	Polska	1:7 000 000	15	15	
IV	Polska	1:4 000 000	1	1	
Razem			399		

z tego konieczność określenia przedziałów czasowych. Za główne kryterium ich wydzielenia uznano najważniejsze wydarzenia związane z pojawieniem się, instalacją i umacnianiem „władzy ludowej”, które wywarły bezpośredni wpływ na kształt i formy działania polskiego podziemia niepodległościowego. Na tej podstawie wydzielono pięć okresów: 1) VII – XII 1944, 2) I – XII 1945, 3) I 1946 – 25 IV 1947, 4) 26 IV 1947 – XII 1950 i 5) I 1951 – XII 1956 r. (A. Jaczyńska, K. Kałamucki 2007). Wszystkie wydarzenia w wymienionych okresach zostały zilustrowane za pomocą map, a treść każdej z nich uzupełniona została opisem hasłowym w układzie alfabetycznym (oprócz rozbić posterunków MO, przedstawionych jedynie na mapach). Opisowi towarzyszą fotografie, faksymilia dokumentów oraz inne archiwalia.

4. Założenia redakcyjne kartograficznej części *Atlasu*

4.1. Skala opracowania

Skala mapy wpływa m.in. na stopień szczegółowości treści tematycznej, generalizację treści podkładowej oraz ostateczny format mapy. System skal map atlasowych powinien być jednolity umożliwiający w sposób prosty porównanie treści map wykonanych w różnych skalach. Najkorzystniejsze jest przyjęcie systemu trzech skal: podstawowej – największej (jedna mapa na stronie), dwukrotnie mniejszej (cztery lub trzy mapy na stronie) i pośredniej (dwie mapy na stronie) (F. Uhorczak 1976). Ze względu na bardzo zróżnicowaną ilość i natężenie informacji prezentowanych w atlasie oraz wielkość i kształt województw zdecydowano się na zastosowanie dla wszystkich regionów systemu trzech skal: 1:1 000 000, 1:1 500 000 i 1:2 000 000. Wyjątek stanowi województwo szczecińskie, które jest przedstawione tylko w skali 1:1 500 000 oraz województwo gdańskie z bydgoskim, dla których pominięto skalę 1:1 500 000. Mapy Polski wykonano w dwóch skalach: 1:4 000 000 oraz 1:7 000 000. Ta ostatnia wynika z formatu atlasu i liczby okresów (konieczność zmieszczenia pięciu map na planszy). Natomiast dla ziem II Rzeczypospolitej włączonych do ZSRR dla części północno-wschodniej i południowo-wschodniej zastosowano dwie skale: 1:2 000 000 i 1:3 000 000 (tab. 1).

W atlasie przyjęto jednolite odwzorowanie dla wszystkich map, bez względu na skalę oraz

prezentowany obszar. Zdecydowano się zastosować odwzorowanie stożkowe normalne wierszonościowe. Do przedstawienia każdego województwa przyjęto inny południk środkowy. Jednym z głównych powodów przemawiających za przyjęciem tego odwzorowania był fakt, że większość kartograficznych materiałów źródłowych opracowano w tym właśnie odwzorowaniu.

4.2. Kartograficzne materiały źródłowe i dobór treści sytuacyjnej

Zrozumiałe, że do przedstawiania zjawisk historycznych na mapie powinna być użyta treść sytuacyjna aktualna dla okresu, w którym miały miejsce prezentowane wydarzenia. W przypadku atlasu wykorzystano kartograficzne materiały źródłowe z lat poprzedzających rozpoczęcie II wojny światowej oraz z okresu powojennego. Zostały użyte mapy w skalach 1:500 000, 1:1 000 000 i 1:2 000 000, których treść odpowiednio wyselekcjonowano oraz zgeneralizowano. Korzystano również z wielu innych opracowań w większych i mniejszych skalach w celu weryfikacji treści sytuacyjnej.

Podstawowym wymogiem stawianym treści podkładowej jest uwzględnianie siatki kartograficznej. Stanowi ona istotny element map, ułatwiający zarówno ich orientację, jak też pozwalając na łatwiejszą i jednoznaczną lokalizację matematyczną i interpretację treści (M. Sirko 1986). Przyjęto, że południki i równoleżniki będą rysowane na mapie co 0,5°.

W podkładzie map przedstawiono jedynie te elementy treści, które mają istotny wpływ na poprawną lokalizację prezentowanych zjawisk. Dlatego zdecydowano o przedstawieniu sieci komunikacyjnej (ważniejsze drogi i koleje), osadnictwa (miasta wojewódzkie, powiatowe i inne ważniejsze) oraz granic politycznych i administracyjnych (państwowe, wojewódzkie i powiatowe). Ten ostatni element odgrywa zasadniczą rolę na mapach przedstawiających struktury terytorialne organizacji niepodległościowych.

Drugie kryterium doboru treści sytuacyjnej było związane z rodzajem prezentowanej treści tematycznej. W przypadku działalności podziemia niepodległościowego ważnymi elementami treści, oprócz wyżej wymienionych, są lasy oraz rzeki, zbiorniki wodne i tereny podmokłe.

Lata 1944–1956 charakteryzowały się w Polsce dużą dynamiką zmian granic administracyjnych (również państwowych) oraz nazw miast

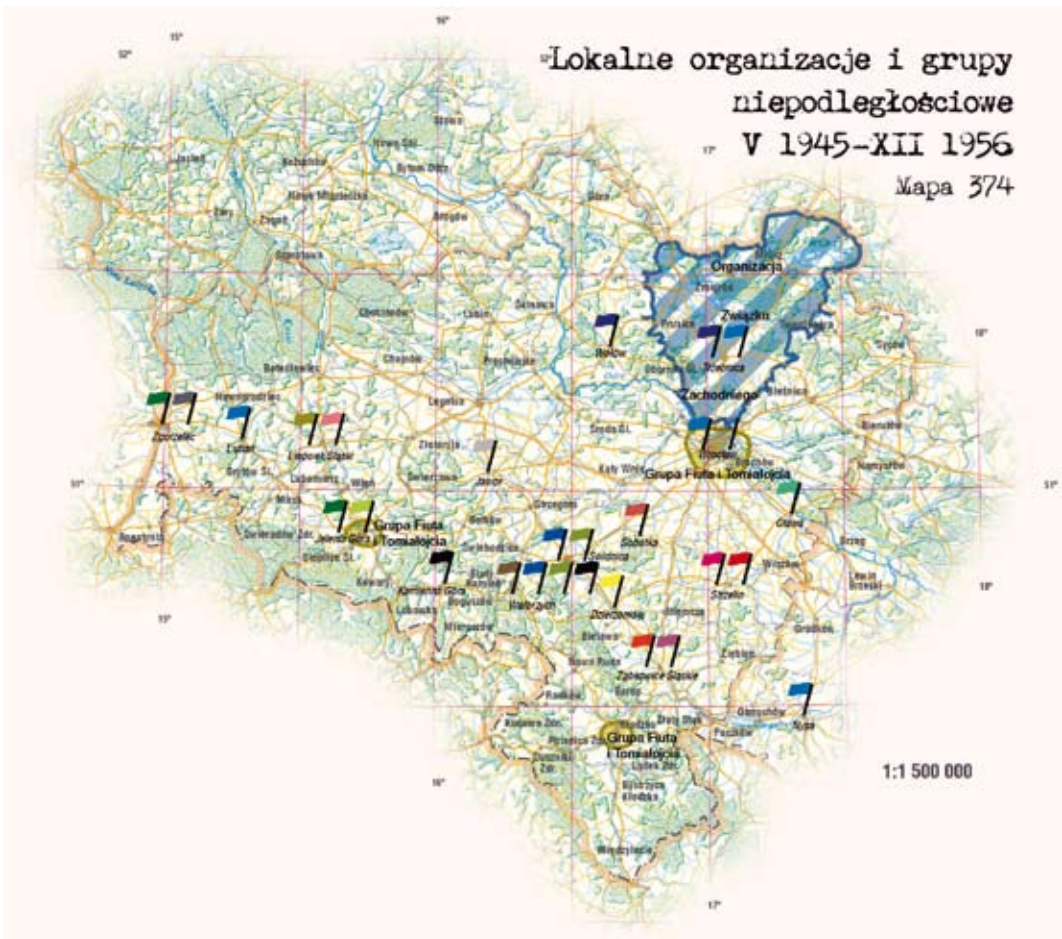
Ryc. 1. Struktury terytorialne

Fig. 1. Territorial structures

i innych miejscowości. Należało zatem rozstrzygnąć, które granice przedstawić na mapie, jeśli ulegały one zmianie w danym okresie. Ze względu na liczne zmiany granic województw i powiatów oraz powoływanie nowych jednostek administracyjnych, na każdej mapie pokazano podział administracyjny aktualny dla końcowej daty danego okresu. Takie samo rozwiązanie

zastosowano w przypadku nazw miast i innych miejscowości.

Przy doborze osadnictwa przyjęto zasadę pokazania miast zarówno pełniących funkcję administracyjną siedziby władz powiatu oraz innych ważniejszych miast. Utrudnieniem dla bogatej treści tematycznej map były małe skale opracowania, co uniemożliwiło pokazanie szczegóło-

Ryc. 2. Struktury szkieletowe i lokalne
Fig. 2. „Skeletal” and local structures

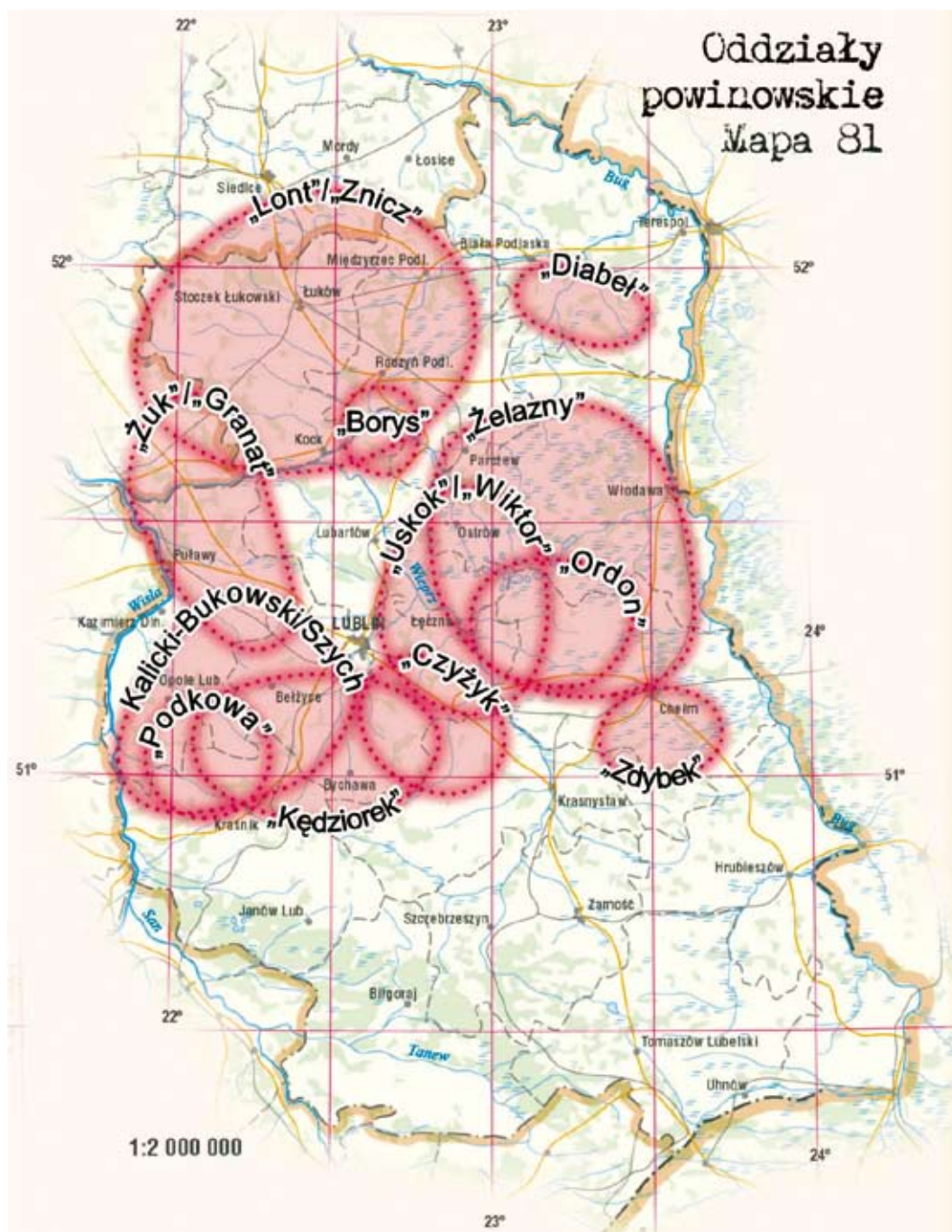
wo sieci osadniczej. W podkładzie umieszczono jednak wszystkie miasta, wsie i inne jednostki osadnicze, w których miały miejsce wydarzenia związane z treścią danej mapy. Nazwy tych miejscowości zostały wyróżnione czcionką pochylą (kursywą).

4.3. Kartograficzne metody prezentacji

Atlas powinien stanowić opracowanie wewnętrznie jednolite także pod względem metodycznym (B. Horodyski 2006). W opisywanym atlasie starano się zastosować najprostsze, a jednocześnie najbardziej sugestywne kartograficzne metody prezentacji, przemawiające do wyobraźni czytelnika, dbając przy tym o jednoznaczne i wierne oddanie charakteru zjawiska.

Ze względu na wąski zakres tematyczny atlasu, posłużono się tylko nielicznymi, wybranymi kartograficznymi metodami prezentacji. Zdecydowanie dominują na mapach metody jakościowe nad ilościowymi.

Do przedstawienia struktur terytorialnych organizacji niepodległościowych głównie zastosowano metodę chorochromatyczną. Dotyczy to zwłaszcza organizacji o zorganizowanych strukturach, najczęściej ogólnopolskich (ryc. 1). Zróżnicowano formę graficzną granic odpowiednich struktur, dając możliwość odczytania ich hierarchii. Jednak wiele organizacji nie posiadało pełnych struktur tzn. obwodów, okręgów lub np. inspektoratów. Nierzadko organizacje te miały struktury szkieletowe. Takie formy organizacyjne w odróżnieniu od struktur pełnych oznaczono

Ryc. 3. Działalność oddziałów (zasięg przestrzenny)

Fig. 3. Activity of units (range)

deseniem (ryc. 2). Do pokazania znacznej liczby organizacji niepodległościowych o zasięgu

lokalnym posłużono się inną metodą. Organizacje te nie miały rozbudowanych struktur lub

Ryc. 4. Działalność oddziałów (aktywność punktowa)
 Fig. 4. Activity of units (point activity)

obejmowały tak niewielki obszar, że nie można go było przedstawić na mapie w małej skali. Do przedstawienia struktur terytorialnych tych organizacji zastosowano metodę sygnaturową. Jako sygnatur użyto chorągiewek o barwie odpowiadającej określonej organizacji (ryc. 2).

Jedną z ważniejszych zalet atlasu jest pokazanie przestrzennego zasięgu działalności poszczególnych oddziałów organizacji niepodległościowych. Było to możliwe dzięki wnikliwym badaniom przeprowadzonym przez historyków IPN. Do prezentacji tego zagadnienia zastosowano metodę zasięgów, oznaczając zarówno zasięgi zamknięte jak i otwarte. Na w miarę precyzyjne wyznaczenie rejonu aktywności oddziałów miały wpływ dostępne dokumenty archiwalne i zebrane informacje oraz skala opracowania.

Wyznaczenie zasięgu działania każdego oddziału organizacji niepodległościowych odbywało się na podstawie analizy dokumentów archiwalnych, zawierających nazwy miejscowości i

innych obiektów, które można było jednoznacznie zlokalizować. Na mapie pokazano więc punkty, w których miały miejsce konkretne wydarzenia związane z danym oddziałem. Zasięg wyznaczano obwodząc wszystkie punkty zamykającą je w jednej powierzchni. Kształt tych powierzchni jest zwykle łagodnie zaokrąglony, a w wielu przypadkach nawet elipsoidalny lub kolisty, gdyż ich granice jedynie w przybliżeniu wyznaczają zasięg działalności oddziału. Autorzy mieli bowiem świadomość, że nie mogą być wprowadzone na mapy granice ostre, bardziej precyzyjne. W związku z tym zastosowano taką formę graficzną (m.in. linię kropkową oznaczającą granicę zasięgu), aby kojarzyła się ona raczej z płynnym lub rozmytym charakterem zjawiska (ryc. 3).

Aktywność organizacji niepodległościowych pokazana jest na dwóch grupach map. Jedna grupa przedstawia ataki na więzienia, obozy, siedziby UB i rozbicia posterunków MO (ryc. 4), natomiast druga przedstawia ważniejsze starcia

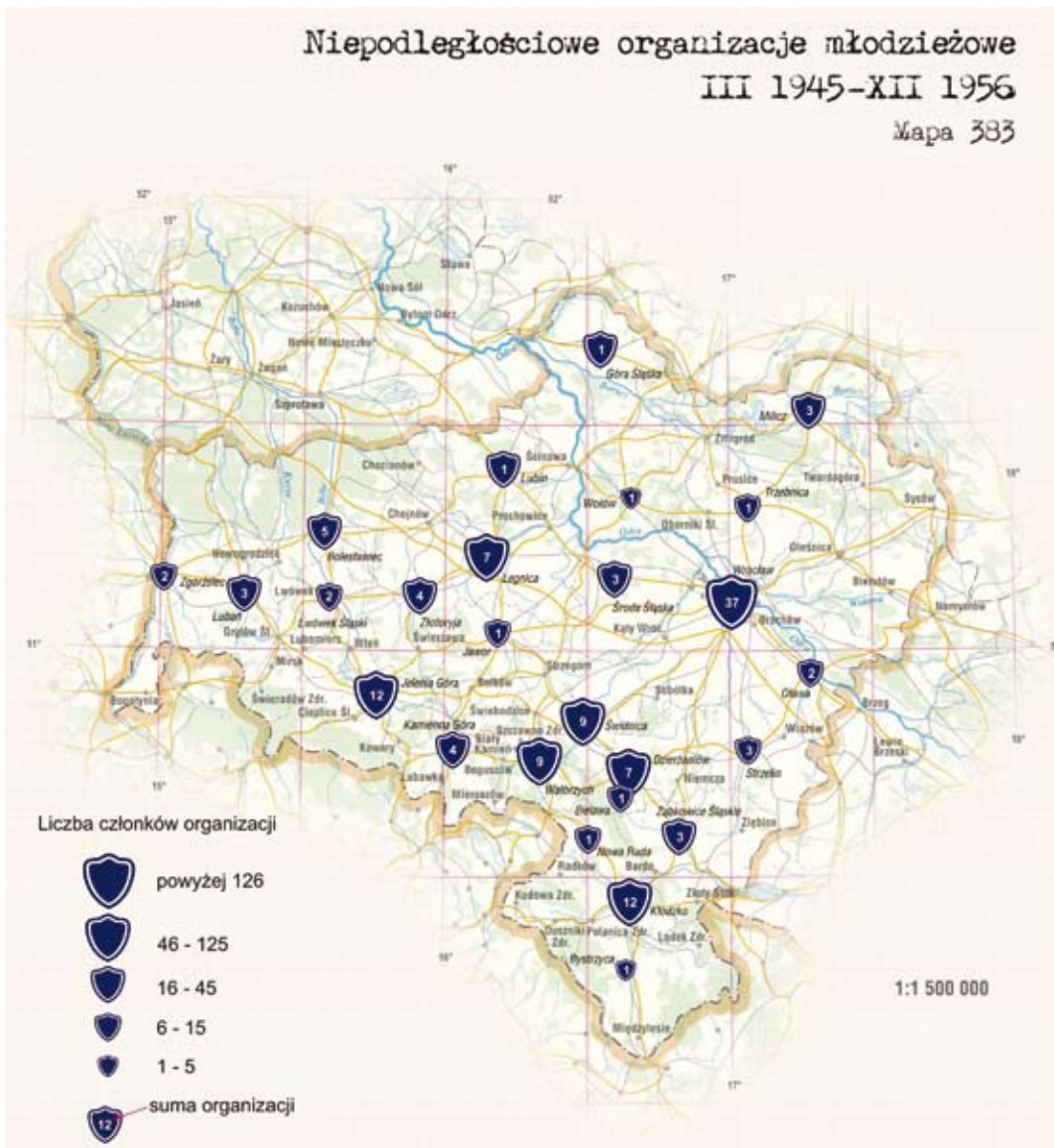
Ryc. 5. Działalność oddziałów (starcia i akcje zbrojne)
Fig. 5. Activity of partisan units (encounters and armed operations)

i akcje zbrojne (ryc. 5). Aby pokazać zarówno rodzaj aktywności i jej miejsca, ale także uogólnione charakterystyki ilościowe, zdecydowano się na zastosowanie obrazkowych sygnatur ilościowych.

W trakcie badań historycznych nad polskim podziemiem zainteresowanie badaczy IPN-u wzbudziła duża liczba i szczególna aktywność organizacji młodzieżowych działających w różnych miastach. Bogaty materiał faktograficzny pozwalał na szczegółowe przedstawienie tego tematu. W atlasie znalazły się zatem mapy przedstawiające organizacje młodzieżowe z uwzględnieniem liczby członków. Dodatkowo zdecydowano się przedstawić liczbę organizacji młodzieżowych działających w danym mieście. Liczebność tych organizacji w poszczególnych miastach była bardzo zróżnicowana. Do prezentacji tego zagadnienia wybrano metodę kartodiagramu skokowego. Jak zwykle przy tej metodzie trudności sprawiło ustalenie wiel-

kości przedziałów, które powinny być jednolite dla wszystkich województw. W wyniku wielu analiz i prób wyznaczono pięć klas w postępie geometrycznym. Przyjęto diagramy w kształcie tarcz szkolnych, które sugerują czytelnikowi młodzieżowy, „uczniowski” charakter organizacji (ryc. 6).

Do podsumowującej części atlasu należą plansze z mapami zbiorczymi, przedstawiające charakterystyki ilościowe. Są to niezwykle interesujące opracowania, gdyż umożliwiają one przeanalizowanie na jednej planszy rozwoju liczby organizacji poszczególnych proveniencji w pięciu okresach (ryc. 7), zróżnicowania liczby żołnierzy w organizacjach zbrojnych również w pięciu okresach oraz aktywności zbrojnej polskiego podziemia. Mapy te wykonane są trzema metodami. Do przedstawienia liczby organizacji zastosowano metodę kartodiagramu strukturalnego słupkowego, liczba żołnierzy jest pokazana za pomocą kartodiagramu strukturalnego

Ryc. 6. Niepodległościowe organizacje młodzieżowe
Fig. 6. Underground resistance youth organizations

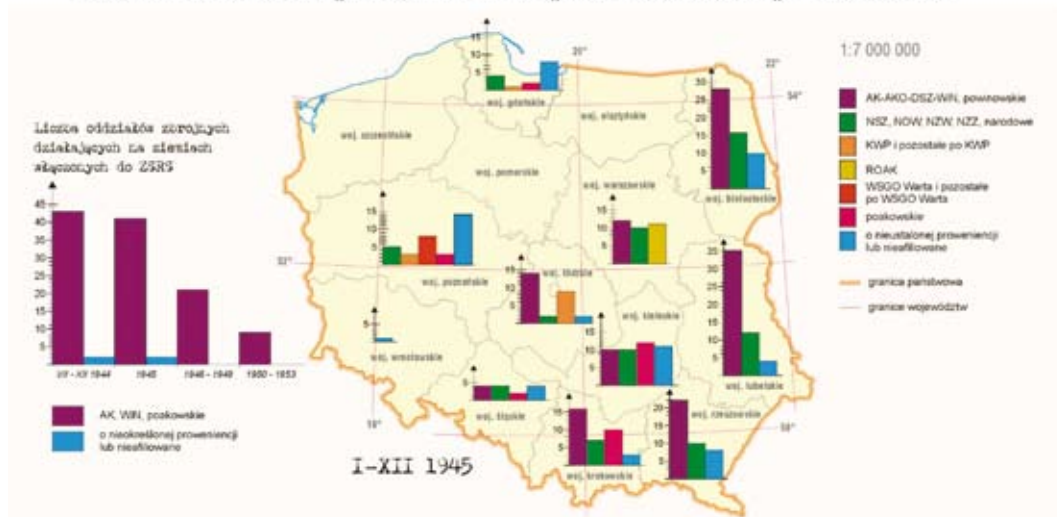
kołowego, natomiast aktywność zbrojną przedstawiono sygnaturami punktowymi.

5. Rozwiązania graficzne i forma edytorska atlasu

Atlas jest opracowany jednolicie pod względem graficznym. Ze względu na różne wielkości oraz kształty województw, nie udało się przyjąć

jednolitej makiety plansz. Dla każdego województwa przyjęto makiety zawierającą maksymalnie cztery kompozycje plansz. Najczęściej są to plansze: z jedną mapą w największej skali – 1:1 000 000, z dwiema mapami w skali pośredniej – 1:1 500 000, z czterema lub trzema mapami w skali najmniejszej – 1:2 000 000 oraz jedna lub dwie plansze z rozwiązaniami nietypowymi, np. jedna mapa w skali 1:1 500 000 i jedna mapa

Liczba oddziałów partyzanckich poszczególnych powieści

Ryc. 7. Charakterystyki ilościowe organizacji niepodległościowych
Fig. 7. Quantitative characteristics of the underground resistance organizations

w skali 1:2 000 000. Ze względów ekonomicznych² oraz estetycznych umieszczono mapy „wyspowo” bez ramek zewnętrznych. Rozwiązanie to było dawniej nierzadko krytykowane przez kartografów (F. Uhorczak 1976), współcześnie jednak jest powszechnie stosowane w wielu atlasach. Zgodnie z postulatami krytyków na każdej mapie „wyspowej” umieszczono siatkę kartograficzną z opisem. Krawędzie pionowe plansz w obrębie jednego województwa oznaczono tym samym kolorem. W celu rozróżnienia każde województwo ma inne kolory krawędzi.

Zamierzeniem twórców atlasu było wydanie publikacji w formie związanej w możliwie największym formacie. Zapewniło to funkcyjne połączenie plansz tekstowych z planszami mapowymi. Atlas został wydany w formacie 25×34 cm, gdyż względy techniczne (głównie trudności ze znalezieniem drukarni, która mogłaby oprawić duże formaty) uniemożliwiły wykonanie atlasu w większym formacie. Przyjęta w założeniach redakcyjnych największa skala opracowania 1:1 000 000 narzuciła zastosowanie większego formatu przy opracowaniu plansz niektórych województw. Ten problem rozwiązano decydując się na umieszczenie w atlasie kilkudziesięciu większych plansz składanych jednym łamem do

formatu atlasu. Ta decyzja była również obwarowana możliwościami technologicznymi drukarni. Otóż umieszczenie plansz składanych w atlasie wynikało ze względów technicznych, a nie merytorycznych. W związku z tym autorzy musieli niekiedy odejść od przyjętej makiety atlasu i dostosować umieszczenie map w największych skalach do wymagań technologicznych.

Atlas został wydany w twardej oprawie szytej niemi. Ze względów estetycznych oraz w celu zabezpieczenia przed uszkodzeniami okładka została dodatkowo pokryta matową folią.

6. Podsumowanie

Owoce pięcioletnich prac ponad 60-osobowego zespołu było powstanie imponującego opracowania liczącego 660 stron, zawierającego 399 map, tysiące danych faktograficznych oraz około 1000 materiałów ikonograficznych. Jak piszą we wstępie redaktorzy: „...atlas jest dziełem unikalnym ze względu na szczegółowość prezentowanych treści historycznych oraz na bogactwo informacji z najnowszej historii Polski...” (R. Wnuk i inni, red. 2007). Jest to pierwszy tak obszerny tematyczny atlas historyczny, prezentujący przestrzenne zróżnicowanie oraz dynamikę polskiego podziemia niepodległościowego w okresie powojennym.

Wysoka wartość merytoryczna i kartograficzna została uznana i doceniona w 2008 roku

² Pozbawienie map prostokątnych ramek i ograniczenie treści do granic administracyjnych umożliwiło umieszczenie na planszy większej liczby map, co w konsekwencji zmniejszyło liczbę stron atlasu, a to z kolei obniżyło koszty druku.

przez jury organizowanego po raz pierwszy konkursu „Książka Historyczna Roku im. Oskara Haleckiego”. Atlas otrzymał dwie nagrody. Jury pod przewodnictwem prof. Piotra Stanisława Franaszka przyznało mu nagrodę w kategorii „Najlepsza książka naukowa poświęcona dziejom Polski i Polaków w okresie PRL”. Kolejną nagrodę w tej samej kategorii atlas otrzymał w wyniku plebiscytu czytelników w 2008 roku.

Długoletnia współpraca nad atlasem historyków i kartografów zaowocowała nie tylko ukazaniem

się omawianego opracowania. Była ona korzystna dla obu zespołów również w sensie naukowym. Wielu historyków poznało i doceniło mapę jako formę prezentacji i metodę analiz przestrzennych wydarzeń historycznych. Kartografowie zaś nabyli kolejne doświadczenie we współpracy z innymi niż geografowie specjalistami. Istotą tej współpracy są mapy i atlas jako dzieła kartograficzne, które w tradycyjnej formie, jak się okazuje, nadal są opracowaniami bardzo wartościowymi i użytecznymi dla wielu odbiorców.

Literatura

Horodyski B., 2006, *Atlasy geograficzne*. W: Pasławski J. (red.), *Wprowadzenie do kartografii i topografii*. Warszawa – Wrocław: Wydawnictwo Nowa Era, s. 357–372.

Jaczyńska A., Kałamucki K., 2007, *Nota edytorska*. W: *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*. Warszawa – Lublin: IPN, s. LXXIX–LXXXII.

Poleszak S., Wnuk R., 2007, *Zarys dziejów polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*. W: *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*. Warszawa – Lublin: IPN, s. XXII–XXXIV.

Saliszczew K.A., 2003, *Kartografia ogólna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Sirko M., 1986, *Analiza polskich atlasów regionalnych. Uwagi i propozycje*. W: *Polskie atlasy regionalne*. Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych. T. 12. Poznań, s. 143–154.

Uhorczak F., 1976, *Ocena tematyki oraz prezentacji kartograficznych w polskich atlasach regionalnych*. W: *Problemy atlasów narodowych i regionalnych*. Materiały Ogólnopolskich Konferencji Kartograficznych. T. 3. Wrocław – Warszawa, s. 36–71.

Wnuk R. i inni (red.), 2007, *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*. Warszawa – Lublin: Instytut Pamięci Narodowej.

Recenzował
prof. dr hab. Grzegorz Strauchold

Editorial problems and methods of solving them in *Atlas of Independence Underground in Poland 1944–1956*

Summary

Keywords: Historic atlas, cartographic editing, cartographic presentation methods

The concept of *Atlas of Independence Underground in Poland 1944–1956* was created in the Regional Office of Public Education of the Institute of National Remembrance in Lublin, with the methodological assumptions of the cartographic part of the publication being prepared with the cooperation of the scientific staff of the Department of Cartography of Maria Skłodowska-Curie University in Lublin. The aim of the authors, editors and cartographers was to prepare an atlas, which would be a valuable source of information and analyses for both professional researchers and history lovers. The *Atlas* should also serve as an educational tool.

The *Atlas* is a single volume consisting of three thematically-chronological parts. The primary, cartographic part is divided into four groups. The first group includes maps presenting structures of the under-

ground resistance on a national level, from January 1944 to December 1956. The second important group consists of maps showing particular topics in regional approach, divided into voivodships. The third group presents three sheets of maps of Poland showing quantitative characteristics. The last group is a map of Poland presenting other conspiracy organizations.

The *Atlas* uses cartographic source materials from the time preceding the outbreak of the World War II and from the post war times. The contents of source maps in 1:500 000, 1:1 000 000, and 1:2 000 000 was generalized accordingly. Maps of voivodships were prepared mostly in three basic scales of 1:1 000 000, 1:500 000 and 1:2 000 000. Maps of Poland were prepared in 1:4 000 000 and 1:7 000 000.

The result of five years' work of the team of 55 historians and 11 cartographers was an impressive publication of 660 pages, 399 maps, thousands of facts and about a thousand iconographic materials.

Translated by M. Horodyski